

A magyarországi kódextöredékek kutatása

Középkori művelődéstörténetünk egyik fontos forráscsoportját képezik a kódexek, a kézzel másolt könyvek, amelyek tartalmuk szerint különféle tudományzakoknak (pl. történettudomány, irodalomtörténet/szövegkritika, teológia, liturgiátörténet) nyújthatnak értékes adatokat.

Mezey László számításai szerint a középkori Magyarország területén óvatos becsléssel mintegy 45–50 ezer kódexnek kellett lennie; ezzel szemben a mai Magyarország területén található középkori kódexek száma a másfél ezer alatt marad, és ezek jó része is 18. és 19. századi főurak és főpapok külföldi beszerzései révén került hazai gyűjteményekbe. Vitathatlan a forrásértéke a magyar művelődéstörténet számára azoknak az írott forrásoknak, amelyeket a középkor folyamán – ebben a tekintetben egészen a 16. század derekáig –, a történeti Magyarország területén írtak mint önálló szellemi alkotást (pl. krónikáink, magyar szentjeink officiumai), vagy valamely másolóműhelyben (világi vagy egyházi scriptoriumban) akár külföldi mintapéldányról lemásoltak és a továbbiakban itthon forgattak, vagy amit készen hoztak haza.

A középkori kódexállomány pusztulásának első és természetes oka a könyvek elhasználódása volt, emellett azonban a tudományok fejlődése és a liturgikus szokások változása következtében már a középkorban is sok kézirat vált érdektelenné. Meg kell emlékezni még arról is, hogy a külső és erőszakosan ható tényezők mennyi veszteséget okoztak a kódexállománynak, mint például a háborús pusztítások. De ne gondoljunk mindig külellenségre mint a tatárra vagy a törökre: amikor a mohácsi csatavesztés hírért megdudva a pécsi káptalan is elmenekült, s akiket a Mecsekben *Báthory István* emberei tettek földönfutókká, kézírataik (közük a költő pécsi püspök, *Janus Pannonius* művei) és könyveik is odaveszthettek.

A 15. század második felétől, az ősnymtatványok terjedésével arányosan kezdett fölöslegessé válni a kézzel írott, egyedi kódex, amelynek szövegét sajtó alá „rendezték”. Tehát a nyomtatás eredményeképpen a kódex mint egyedi példány kezdte jelentőségét veszteni a sok példányban előállított nyomtatvánnyal szemben. A fölöslegessé és ezáltal értéktelenné lett – és nyilván valamelyik sarokban porosodó – kódexek sajátos módon váltak hasznossá az újkor első századaiban: olcsó könyvek olcsó és erős kötéseiként keltek sokszor új életre. Figyelembe véve a rendkívüli kódexpusztulás mértékét, a teljes egészükben fennmaradt kódexeink mellett a valamikor valamely kódex részét képező pergamenlapoknak, vagyis a kódextöredékeknek is önálló és komoly forrásértéket kell tulajdonítanunk, mivel kellő szakértelemmel (és óvatossággal) ezekből egy egész hajdani kódexre lehet visszakövetkeztetni. Ilyen, egykori teljességükből kiszakított pergamenlapok szolgáltak a 16. és 17. században – felekezetek fölött álló, mindenütt elterjedt gyakorlat volt ez – a nyomtatott kiadványok bekötésére. Olcsó, igénytelen és tartós könyvkötőanyag volt a pergamenlap: erről egy könyvkötői árjegyzék tanúskodik a 17. század első feléből, amely a nagyszombati jezsuita könyvtár katalógusának első kötetébe beragasztott lapon olvasható.

A pergamenlapok könyvkötőanyagként való hasznosítása azonban nem újkori lelemény: a középkor második felében és végén, a fölöslegessé vált régi kódexeket mind Ma-

gyarországon, mind szerte Európában felhasználták akár borítónak, akár előzéklapnak vagy gerinccsíknak (az új ősnymtatványokhoz is), amikor egy állomány elrongyolódott könyveit újrakötötték.

A továbbiakban érdemes néhány példát felidézni a magyarországi töredékfelhasználás és kutatás „történelméből”.

A protestáns Báthory István országbíró testamentoma 1603-ból rávilágít a kor felfogására: „Az öreg könyveket metéllyék ki és osszák iskolákba való gyermekeknek, könyvet belekötni jó lészen”.

Szilády Árontól tudjuk, hogy a *Döbrentei Gábor* által a 19. század első felében felkeresett kassai domonkosoknál az utóbb eladott kódexek „...aranyművesek kezére jutottak”.

A latin kódextörédek iránti érdeklődésről tanúskodik már *Fraknoi Vilmos* egy Magyar Könyvszemle-beli megjegyzése is. Fraknoi 1878-ban tette közzé a 16. és 17. századi könyvkötések átvizsgálásának eredményeit. Igaz, ő nem pergameneket keresett, hanem *Szabó Károly* könyvészetét kívánta és tudta is 45 nyomtatvánnyal teljesebbé tenni.

Dolgozatából érdemes idézni: „De nemcsak ipar- és műtörténeti szempontból érdekesek a táblák. Ezek a 16. század közepéig fából készültek, melyek külső és belső borítékára gyakran használtak fel kéziratokat és okleveleket, a melyeket esetleges birtokosaik értéktelennek tartottak főleg a nyomtatott könyvek nagyobb elterjedése után, melyek a kéziratokat a használatból mindinkább kiszorították.”

Nevezetes esemény volt az 1882-es budapesti kiállítás, amelyet május 10-én meglátogatott *Őfelsége I. Ferenc József* is. Az uralkodó legmagasabb figyelme kiterjedt nemzeti történelmünk töredékesen fennmaradt emlékeire is, amikor az Akadémia épületében tett látogatásakor *Dankó József* esztergomi kanonok gyűjteményénél,

„a könyvekből kivágott díszítéseknél” megjegyezte: „ezek ki vannak metszve”, tömören utalva ezzel korának „töredékgyártási” eljárására. Dankót feltehetően esztétikai szempontok vezették a szép iniciálék kivágásánál és gondosan dobozott összegyűjtésénél. A múlt emlékeit nem a mai értelemben tekintette megóvásra érdemes értékeknek sem a tudós esztergomi kanonok, sem egészen a középkorig követhető elődeinek hosszú sora.

A Magyarországon őrzött liturgikus kéziratok számbavétele során töredékek is helyet kaptak *Radó Polikárp* könyvében 1947-ben, és annak ma is használatos, második, bővített kiadásában, 1973-ban. *Bartoniék Emma* az Országos Széchényi Könyvtár kéziratkatalógusába is besorolt jó néhány töredéket.

Az itthoni héber kódexmaradványok módszeres gyűjtése *Scheiber Sándor* nevéhez fűződik, aki a 19. századra visszanyúló alkalmi előzményekről 1957-ben adott hírt. Scheiber 1949-ben szerzett tudomást arról, hogy 72 héber kódextörédek fejtettek le a soproni levéltárban, amelyeknek teljes kódexei a városból 1526-ban kiűzött zsidóság tulajdonát képezték. Scheiber a magyarországi héber kódextörédek katalógusát 1969-ben tette közzé, melyben a héber töredékek feldolgozásának történetét is bemutatta, bibliográfiája pedig részletesen tájékoztat a kutatásról és az eredményekről.

1938-ban az európai könyvtárakat végiglátogató müncheni klasszika-filológus és medievista, *Paul Lehmann* járt Budapesten német provenienciájú kódexek és maradványaik után kutatva, és a Nemzeti Múzeum Könyvtárában (a mai OSZK-ban) is dolgozott:

A pergamenlapok könyvkötőanyagként való hasznosítása azonban nem újkor lelemény: a középkor második felében és végén, a fölöslegessé vált régi kódexeket mind Magyarországon, mind szerte Európában felhasználták akár borítónak, akár előzéklapnak vagy gerinccsíknak (az új ősnymtatványokhoz is), amikor egy állomány elrongyolódott, könyveit újrakötötték.

a *Mitteilungen aus Handschriften* ötödik közleményében *Budapester Fragmente* cím alatt adta közre a könyvtár töredékgyűjteményében fellelt lapokat. Lehmann az Országos Széchényi Könyvtárban 8. századi *Beda Venerabilis*-töredéket talált, amelynek egy másik darabját később Mezey László azonosította az Egyetemi Könyvtár egyik ősnymtatványának kötéstáblájával, és ezzel egy új, nemzetközileg is fontos emlékekkel bővítette a hazánkban őrzött címeliák sorát.

A zenei szempontból értékelhető – neumas és az *Arezzói Guido* által kidolgozott vonalrendszerre jegyzett kottás – töredékek tudományos igényű számbavétele e század derekán indult (pl. *Szigeti Kilián*) és látványos eredményekhez vezetett; a magyarországi zenetörténet fejlődésében pedig a zenetörténet első kötetének szerzői jelölték ki e darabok helyét.

A latin kódextöredékek általános, minden műfajra válogatás nélkül kiterjedő feldolgozása csak 1973-ban kezdődött el Magyarországon, amikor Mezey László az Eötvös Collegiumban létrehozta a Magyar Tudományos Akadémia Fragmenta Codicum kutatóhelyét. Mezey a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtörténeti Munkabizottságában már 1972. november 27-én ismertette a magyarországi kódextöredékek feldolgozásával kapcsolatos elképzeléseit. Kiindulópontként az a megállapítása szolgált, hogy egy-egy töredék egy-egy hajdanvolt teljes kéziratot képvisel és emiatt a töredék forrásértéke túlmutat önmaga töredék, azaz nem teljes voltán. Valódi forrásértékét a valaha létezett és mára elenyészett egész kódex szerepének az ismerete jelenti számunkra. A töredék tartalmának feltárása mellett, ezzel egy időben arra a kérdésre is választ kell keresni, hogy mely vidéken és mikor is keletkezhetett a kódex. Számunkra fontos szempont, hogy akár keletkezésében, akár használatában köthető-e a középkori Magyarországhoz. A tényleges feltáró munka megkezdése előtt Mezey tárgyilagosan írja: „...a proveniencia legkezdetibb indíciúmai a könyv-, levéltári anyag származásából, egykori birtokosok egymásutánjából nyerhetők.” Elképzelése szerint az országos méretű gyűjtés mind a könyvtárakra, mind pedig a levéltárakra kiterjedne.

Jó két évtized múltán visszatekintve meg kell állapítani, hogy Mezeynek a proveniencia kérdésében a munka megkezdése előtt kialakított óvatos és a paleográfiai szempontot nem elsősorban hangsúlyozó véleménye mindenképpen reális volt. Mezey, mint a Nemzetközi Paleográfiai Bizottság (Comité International de Paléographie) tagja, ismerte az egész Európára kiterjedő datált kéziratkatalógusok létrehozásának tervét, és az első köteteket forgatta is; paleográfiai kor- és időmeghatározást segítő fontosságukat nagyra értékelte, bár tisztában volt érvényességi körükkel. Éppen az összehasonlítás miatt található meg a magyarországi első töredékkatalógusban 1983-ban sok tételnél a *Catalogue des manuscrits datés*-re való hivatkozás. Egyébként Mezey előtt is ismert volt, hogy a kéziratkatalógusok bevett gyakorlata szerint a töredékek egyenrangú félként illeszkednek be egy-egy kéziratkatalógus numerus currens menetébe.

Mezey László szerint a kódextöredékek paleográfiai leírása során az európai paleográfusok 1953-as párizsi megbeszélésén kidolgozott terminológiát lenne ajánlatos alkalmazni, természetesen mindvégig a magyar középkor írásgyakorlatára és Mezeynek magának a budapesti Egyetemi Könyvtár kéziratkatalógusának készítése közben szerzett tapasztalataira gondolva. A munka gyors előrehaladását mutatja Mezey 1978-ban megjelent cikke, amelyben az 1975 derekáig szerzett tapasztalatait adja közre sok példával illusztrálva, bizonyítva a Fragmenta Codicum létjogosultságát és fontosságát. Mezey itt egyértelműen leírja, hogy a magyarországi kódextöredékek feldolgozása során az egykori kódex magyarországi eredetének, azaz itteni írásának és másolási helyének megállapítása rendkívüli jelentőséggel bír. Az eredet megállapítása érdekében lett nagyon lényeges a kódextöredéket hordozó könyv, sok esetben újkori kézirat (liber tradens vagy Trägerbuch, Trägerhandschrift) jellemzése, a könyvkötésnél használt egyéb töltelékanyagok (makulatúra) tartalmi elemzésével együtt. Az új forráscsoport, tehát a kódextöredékekbe kötött könyvek lehetséges lelőhelyei elsősorban a régi anyaggal rendelkező könyvtárak:

a polcokon sorakozó kézírásos könyvgerincek jelentik az első árulkodó nyomot. Az eddigi tapasztalatok birtokában megállapítható, hogy ezek az egyszerű és elég rossz állapotú kötések nem a könyvtár legféltettebb kincseit fedik. A töredékkötést az alatta lévő makulatúrával együtt restaurátor választja le a hordozó-könyvről, aki a könyv – a lekerült egész bőr kötéssel pótolja a régit. A lefejtett kódextöredék feldolgozás után külön tékában kerül vissza az illető könyvtárba és ezzel számszerűleg és értékben is növeli a könyvtár állományát. A kötetet és a róla lefejtett töredéket, bár fizikailag külön helyezkednek el, mégis biztosan összekötik a jelzetek: a töredéken szerepel az őrző könyv jelzete és katalógus-száma, és fordítva, az őrzőkönyvön is megtalálható a töredék katalógus-száma. Sok töredékgyűjtemény esetében a töredék egykori hordozója (őrzőkönyve) ismeretlen: ebben az esetben a töredék paleográfiai vizsgálata alapján lehet annak keletkezési helyét és idejét meghatározni, tartalmi elemzése pedig a lehetséges használók körét jelöli ki. A töredék kódexének későbbi útja, azaz használata így ismeretlen marad. Mezeynek már a kutatás kezdetén számolni kellett az ellenvéleményekkel. Ezek legfontosabb eleme, hogy a könyv mai formájában megbonthatatlan történelmi egységet képez, amit megbolygatni esetleges többlettudás érdekében sem szabad. Az előkerült fragmentumok és a kötésekben felhasznált tömítőanyag sokfélesége, információgazdagsága azonban elég ellenérvet nyújt a kutatás elvi indokolásához és folytatásához. A fragmentumkutatás megítélésénél érdemes szem előtt tartani még azt a tényt, hogy nyelvemlékeink között is található kódextöredék (*Königsbergi Töredék és Szalagjai*). A töredékekkel való foglalkozás alapjaiban eltér a teljes kódexek feldolgozásától. Paleográfiai és kodikológiai, valamint könyv- és könyvtártörténeti ismeretek mellett ugyanis ez a középkor szellemi életének szerteágazó vidékein való jártasságot is követel. A művek kezdő- és befejező szavainak (incipit/desinit) híján, pusztán a szöveg tartalmából, stílusából, jobb esetben néhány vörös tintával írt fejezetcímből kell a műfajra, majd a szerzőre következtetni.

A magyarországi könyvtárakban lefejtett vagy kötéstáblákon lévő kódextöredékek feldolgozásától Mezey László középkorunk szellemi életének, a műveltség megszerzésének és terjedésének alaposabb megismerését remélte, és e remélt ismeretanyag első tárgyi bizonyítékait cikkekben és 1979-ben megjelent *Deákság és Európa* című könyvében taglalta. Az élénk visszhangot keltő könyv a középkori magyar művelődéstörténet természetes építőelemeinek tekinti a töredékeket, utalva a régész munkájára, aki szintén csonka emlékekből építi föl ismét a rombadőlt épületet. Az ellenvetések talán nem is ebből az elvileg nem vitatható tételből adódtak, hanem a Mezey által levont következtetésekből. Mezeynek feltétlenül igaza van abban, hogy az európai háttér ismerete nélkül nem lehet megérteni és megmagyarázni a magyar középkor szellemi életét, azonban az európai kapcsolatok minőségére bizonyítékként felhozott töredékpéldák heves ellenkezést váltottak ki a szakmai közvéleményből. Kapitánffy István, Mezey könyvének egyik kritikus „recenzense” például az új forráscsoport létjogosultsága mellett ennek hangsúlyozását már túlzottnak találta.

Időközben az 1983-ban megjelent *Fragmenta I/1*-es kötetet bemutatva *Vizkelety András* – Mezey László halála után ő vette át a kutatócsoport vezetését 1984-ben – az egyes

A zenei szempontból értékelhető – neumás és az Arezzói Guido által kidolgozott vonalrendszerre jegyzett kottás – töredékek tudományos igényű számbavétele e század derekán indult (pl. Szigeti Kilián) és látványos eredményekhez vezetett; a magyarországi zenetörténet fejlődésében pedig a zenetörténet első kötetének szerzői jelölték ki e darabok helyét.

tételek körültekintő és alapos leírását tekintve megállapította, hogy a kötet több egy egyszerű katalógusnál, a töredékek útja és tartalmi elemzése a hazai proveniencia megállapítása felé tör. Emellett az első töredékkatalógus-kötet külön erényének tartjuk, hogy a leírásokhoz fűzött notitiák sokszor bepillantást engednek abba a következtetéssorozatba, amelynek végén a proveniencia tételhez odakerül a megállapítás, hogy az elveszett kódexnek vagy a történelmi Magyarország területén kellett íródnia, vagy hatását magyarországi használata által itthon kellett kifejtenie.

Alább, az argumentumok mellőzésével felsorolunk néhány olyan kéziratot, amelyet Magyarországon írtak, másoltak: bibliákat [U 40; S 11, 14],* különböző alkalmakra szerkesztett beszédgyűjteményeket (sermonarium) [U 48], teológiai értekezést az Oltáriszentségeről [U 75], vagy *Petrus Lombardus* híres *Sententiái*hoz írott kommentárt [U 41], Nagy Szent Gergely pápa *Moralia in Iobjät* [S 17] és *Zacharias Chrysopolitanus* művének sok-sok fölióját [U 28]. Az igényes latin nyelvi tudást *Priscianus* grammatikája [S 30] közvetítette, és jelen volt természetesen maga a Filozófus, vagyis *Arisztotelész* is két munkájával [U 57, 59]; a természeti tudományokat *Avicenna Canonja* képviseli [U 105]. Egy ferences miscellanea-kéziratból pedig vágánséneket ismerhetünk meg [U 34]. Természetszerűleg bővebben lehet válogatni a nem Magyarországon készült, ám nálunk használt könyvek közül: bibliák [U 4, 20, 21, 45; S 16], sermók, homíliák és a különféle szentírási könyvekhez szerzett magyarázatok [U 6, 17, 19, 32; S 19] névtelen szerzői és *Caesarius Arelatensis*, *Orygenes*, *Augustinus* [S 29], Nagy Szent Gergely, *Beatus a Liebana* [S 1] mellett megtalálható a közkedvelt *Legenda aurea* [U 33] vagy az ekkorra már klasszikussá, iskolai auktorrá vált *Vergilius* [U 56] és *Cicero* is [U 55]; a latin grammatikát e csoportban ismét *Priscianus* [U 50] képviseli. Folytathatók a sort *Aquinói Szent Tamással* [U 61, 70], *Petrus Lombardussal* [U 58], és jó tucatnyi kánonjogi töredékkel (pl.: [S 48, 51, 53–55, 57, 63–65, 67]). A töredékek e részleges felsorolását hadd fejezzük be az egyetlen építészeti vonatkozású emlékekkel: a 15. század első feléből, német földről származó *Delineatio architectonica*val ([U 113]) – így a középkor végére érve már kilencre bővült septem artes minden egyes ars-a, techné-je megtalálhatta a maga töredéknyi nagyságúra apadt kódexét a *Fragmenta Codicum* első köteteiben. A hajdanvolt szellemi élet egészére kiterjedő sokszínűség tükröződik e változatos sorsú pergameneken: középkori kultúránk ránk maradt mozaikjain.

A fragmentumkutatás nem lebecsülendő eredmények megfogalmazásához nyújtott anyagot és példát a liturgiátörténet, a zenetörténet, a kánonjog és a művészettörténet számára. Természetes, hogy az egyes töredékek vizsgálata után az egyes, tematikusan rendezett töredékcsoportok feldolgozása is új eredményekkel jár nemcsak tudományunk, hanem az egész művelődéstörténet számára.

Gyümölcsöző a fragmentumok adta tanulságok megfogalmazása és közreadása az eddig sok helyen mostohán kezelt liturgiátörténet területén. A középkori kódexállománynak természetesen jelentős részét képezték a mindennapos egyházi használatra szánt könyvek együttese, így érthető, hogy elhasználódásuk mértéke is óriási volt, ami mögött természetesen újraelőállításuk mértéke sem maradhatott el. Többet között ez is magyarázza a középkorvégi liturgikus töredékanyag tömeges előkerülését. A középkor végének jellemző íróanyaga a papír volt, ami természeténél fogva nem alkalmas könyvkötésre, ezért a könyvborítóként fennmaradt töredékek pergamenen maradtak ránk, ezzel szemben a makulatúrában már sokszor találni papírkódex maradványait. Ebből is érthető, hogy a mindennapos használatra szánt pergamen liturgikus könyvek miatt maradtak fent olyan nagy arányban.

A kottás töredékanyag vizsgálata van a legkedvezőbb helyzetben, és mind zenetörténeti, mind pedig liturgiátörténeti szempontból való feldolgozásuk különlegesen értékes adatokat szolgáltat a notáció nélküli emlékek azonosításához.

* Az [U ...] az Egyetemi Könyvtár (Universitatis), az [S ...] pedig a Központi Szeminárium (Seminari) töredékeit és katalógusszámukat jelöli.

A töredékkutatás a középkori szellemi élet egy másik, szintén nem kevésbé fontos területén is hozott új eredményeket: a kánonjogi töredékek számbavétele és értékelése *Erőd Péter* érdeme, aki *Bónis György* megállapításait, most már nagyobb anyag ismeretében több ponton továbbfejleszthette. Egyetem nélküli középkorunkban különleges szerepe van a kánonjogi kéziratoknak, mind a teljes kódexeknek, mind pedig töredékeiknek, mivel ezen a területen nagyon jól érzékelhető a kézirat keletkezési helye (provenientia originis, Provenienz) és használati helye közti (provenientia usus, Benutzung) eltérés; az a tény, hogy a kézirat hatása az elkészítés helyétől távol érvényesül, hiszen ezeknek a művekben az ismerete és alkalmazása az egyházi élet mindennapjaiban – akár a szentszéki bírásokban, akár az egyes plébániákon – elengedhetetlen volt. Így hatott, egyházi jogot többnyire Bolognában tanuló studensek révén az ott szerzett, lemásolt jogi kódex, tulajdonosaik hazatérése után itthon. Egyetemenélküliségünkben fakadóan a kánonjogi írások nagy része nem is készülhetett itthon, forrásértéküket azonban bizonyíthatóan itthoni használatuknak köszönhetik. Tehát, ha az értékelhető mennyiségű magas kánonjogi irodalom keletkezéséből ki is zárhatjuk a fentiek értelmében Magyarországot, mégis, a gyakorlati segédkönyvek tetemes részét a 14. század közepétől kezdve már másolhatták itthon, s új és új gyűjteményeket állíthattak össze. Fontos eredménynek látszik, hogy a 13. század második felétől kezdve a komoly egyházi művek hazai jelenlétükkel nagyobb súllyal játszottak szerepet a jog gyakorlati alkalmazásában.

A budapesti Egyetemi Könyvtár és a Központi Papnevelő Intézet Pálos Könyvtárának anyaga hajdan egyetlen egységet képezett, így a *Fragmenta Codicum in Bibliothecis Hungariae* sorozat első kötete két fél kötetből áll. Összesen 546 fragmentum került elő a könyvborítókba: 363 liturgikus töredék mellett 183 alkotja a nem litur-

gikus csoportot (biblia, patristica, universitaria, orvostörténeti etc.). Itt kell megjegyezni, hogy ez az arány csekély mértékben még módosulhat, mivel az Egyetemi Könyvtár első 300 töredéke a Könyvtár töredékgyűjteményének csak egy részét képezi. A liturgikus töredékekben belül 168 hangjelzett (cum cantu) mellett, 195 hangjelzés nélküli (sine cantu) áll. Az első kötetben 200 darab keletkezési ideje tehető a 15. századra (néhány átnyúlik a 16. századra), és ebből a kétharmadból is a többséget a liturgikus darabok képviselik.

Az esztergomi gyűjteményekből kikerülő 155 darab képezi a második fél kötet anyagát: 44 hangjelzett és 49 hangjelzés nélküli, valamint 62 „világi” tartalmú töredék alkotja ezt a kötetet. A megoszlás is hasonló, hiszen 58 darab tehető a 15. századra (illetve a 16. századra), és e jó egyharmados késő középkori töredékmennyiség nagyobbik része szintén liturgikus.

Ezek a számarányok talán kellően mutatják be a liturgikus töredékek súlyát az egész anyagban belül, és elégségesen indokolják gondosabb elemzésüket. Tartalmilag ezek veti-

Időközben az 1983-ban megjelent Fragmenta I/1-es kötetet bemutató Vizkelety András – Mezey László halála után ő vette át a kutatócsoport vezetését 1984-ben – az egyes tételek körültekintő és alapos leírását tekintve megállapította, hogy a kötet több egy egyszerű katalógusnál, a töredékek útja és tartalmi elemzése a hazai provenienciák megállapítása felé tör. Emellett az első töredék-katalógus-kötet külön erényének tartjuk, hogy a leírásokhoz fűzött notitiában sokszor bepillantást enged abba a következtetés-sorozatba, amelynek végén a provenienciák tételhez odakerül a megállapítás, hogy az elveszett kódexnek vagy a történelmi Magyarország területén kellett íródnia, vagy hatását magyarországi használata által itthon kellett kifejtenie.

tenek több fényt a középkori magyar Egyház liturgikus életére, és elég sok teljes kódex, ősnymtatvány és 16. századi nyomtatott könyv áll az összehasonlító munka rendelkezésére a szerzetesi vagy az egyházmegyei liturgikus szokások pontosabb megállapítása érdekében. Egyrészt ez az összehasonlító vizsgálat segít tájékozódni a töredékek sokaságának tartalmi elhelyezésében, másrészt pedig a fejlődés közbenső állomásaiaként a töredékek hasznosan töltik ki a teljes könyvek közti űrt.

A töredékkutatás első eredményeit tartalmazó két félkötet történetileg egybetartozó állományokat vizsgált: a budapesti Egyetemi Könyvtár abolíciós duplumanyagából jött létre az egykori pesti pálos rendházban lévő Pálos Könyvtár gyűjteménye, a mai Központi Papnevelde (Seminarium Centrale) épületében. Az Esztergomban lévő gyűjteményeket bemutató kötet sorozatcíme megváltozott: *Fragmenta et codices...*, ami kódexkatalógusok felé is nyitottá teszi a sorozatot, amelynek nyelve a latin helyett a német lett. A *Fragmenta codicum* kutatócsoport most a különféle győri gyűjtemények töredékei mellett a főként kanonoki hagyatékok alkotta győri egyházmegyei könyvtár feldolgozásával foglalkozik. A soproni töredékanyag pedig már előkészítve várja a katalogizálást: ezen anyag rendkívüli fontosságát magának Sopron városának (könyv)története adja, mivel a levéltári aktakötegeket helyi provenienciájú kódextöredékekbe kötötték be.

Irodalom

- BARTONIEK EMMA: *Codices manu scripti Latini. Vol. I.: Codices Latini medi aevi.* (A Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának címjegyzéke XII.) Budapestini 1940.
- CSAPODI CSABA: *Catalogus collectionis codicum Latinorum et Graecorum.* (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattárának katalógusai 16.) Bp. 1985.
- Fragmenta Codicum in bibliothecis Hungariae I/1-2.* Recensuit: Ladislaus Mezey. Bp. 1983, 1988. II. Hrsg. von András Vizkelety. Bp. 1993.
- MEZEY LÁSZLÓ: *A Fragmenta Codicum szabályzata.* Magyar Könyvszemle, 1973, 211–213. old.
- MEZEY LÁSZLÓ: *Fragmenta Codicum. Egy új forrásterület feltárása.* = MTA I. Osztály Közleményei, 1978, 65–90. old.
- RADÓ POLYCARPUS: *Libri liturgici manuscripti bibliothecarum Hungariae et limitropharum regionum.* Bp. 1973.
- SCHEIBER SÁNDOR: *Héber kódexmaradványok magyarországi kötetáblákban.* Bp. 1969.
- VIZKELETY ANDRÁS: *Beschreibenes Verzeichnis der altdeutschen Handschriften in ungarischen Bibliotheken. Bde. I–2.* Bp.–Wiesbaden 1969, 1973.